

Funcția drepturilor omului ca drepturi individuale și colective

J. HERMAN BURGERS

Introducere

În acest eseu intenționez să tratez în primul rând funcția drepturilor omului ca standarde ale relațiilor din cadrul societății. După care, voi face câteva considerații asupra noțiunii de drepturi în general și voi examina în ce sens se încadrează drepturile omului în această noțiune.

De la bun început trebuie să menționez că modul în care abordez eu fenomenul drepturilor omului este pragmatic și relativist. Nu îmi propun să deduc drepturile omului din postulate filosofice privind natura umană sau din principiile moralei. Abordarea mea este mai apropiată de perspectiva sociologilor și a politologilor. În viziunea mea, caracteristica esențială a drepturilor omului este determinată de funcția lor ca mijloace de atingere a unei anumite ordini sociale. Ori de câte ori discut concepte, atenția mea este concentrată mai curînd asupra *utilizării* anumitor termeni, decît asupra semnificației lor intrinseci.

De dragul clarității este necesar să menționez un aspect important al folosirii termenului „drepturile omului”. Acesta este utilizat atît în cadrul, cît și în afara contextului dreptului pozitiv (de exemplu, legile în vigoare într-o societate), cu alte cuvinte el acoperă atît un concept legal cît și unul extralegal. O mare parte din literatura actuală asupra drepturilor omului a fost scrisă de juriști, care au tendința de a le privi în primul rând ca standarde legale. Cu toate acestea, în eseu de față, îmi propun să tratez drepturile omului în primul rând ca standarde extralegale. În general vorbind, termenul „drepturile omului” denumește acele drepturi elementare considerate a fi indispensabile unei vieți demne de o ființă omenească. Ca reflecție a concepțiilor despre ceea ce este în mod esențial necesar

pentru o existență demnă de o ființă omenească, drepturile omului reprezintă în primă instanță pretenții și revendicări extralegale. Ele reprezintă standarde a ceea ce legea ar trebui să fie (*lex ferenda*) și în acest sens constituie repere și pietre de încercare în crearea dreptului pozitiv. Doar atunci când drepturile omului sînt transformate în lege pozitivă (*lex lata*), de exemplu prin includerea lor în tratate, constituții și statute, ele devin drepturi în sensul legal al termenului.

Mulți autori care tratează drepturile omului ca pe concepte extralegale le definesc drept norme „morale”. Eu prefer să le descriu ca norme „politice”, și înțeleg cuvîntul „politic” ca referindu-se la toate ideile și activitățile care au ca scop fie schimbarea, fie menținerea organizării existente a societății, inclusiv a sistemului legal sau a oricărui element al său.

Drepturile omului ca remediu la exercitarea arbitrară a puterii publice

Realitatea demonstrează că ideea drepturilor omului se bucură de o popularitate considerabilă în întreaga lume. După cum putem depune mărturie, în special pentru ultimii patruzeci de ani, această popularitate nu a rămas limitată la lumea occidentală, chiar dacă ideea drepturilor omului s-a născut cu cîteva secole în urmă în Europa de Vest și America de Nord. Dar nu trebuie să privim această idee exclusiv ca pe un element al culturii occidentale, de vreme ce multe culturi non-occidentale s-au dovedit a fi receptive la ea. Nu susțin că drepturile omului au o valabilitate universală, dar subscriu la ideea că drepturile omului reprezintă un răspuns la o problemă universală.

Această problemă este inegalitatea fundamentală de putere dintre individ și stat. Folosesc aici termenul „stat” într-un sens foarte larg, înțelegînd prin el nu numai statul-națiune modern, ci orice organizare a unei societăți sub conducători investiți cu putere dominantă asupra celor conduși. Drepturile omului reprezintă norme ale relațiilor dintre conducători și cei conduși, pentru corectarea asimetriei fundamentale de putere dintre ei, inerentă sistemului statal. Aceste norme sînt înrădăcinate în convingerea că nu omul există pentru binele statului, ci statul există pentru binele oamenilor.

Organizarea societății într-un stat, indiferent de forma lui, pare să dea conducătorilor posibilitatea de a-și folosi plusul de putere numai în propriul interes. Dar oamenii au simțit întotdeauna că nu acesta este rolul statului. De-a lungul istoriei, diferite tipuri de societăți și diverse culturi au cunoscut norme avînd drept scop îngrădirea unei astfel de folosiri arbitrare a puterii de stat. De pildă, norme religioase care îi îndeamnă pe șefii de trib sau pe principii medievali să se îngrijească de supușii lor. Convingerea că statul există pentru binele oamenilor este, desigur, mult mai veche decît ideea drepturilor omului. Ea a fost exprimată convingător, încă la începutul secolului al XIV-lea, de către Marsilius de Padova. În 1581, aceeași convingere a fost exprimată de Declarația Olandeză

de Independență, actul prin care Statele Generale ale Olandei au abjurat legământul de supunere față de regele Filip al II-lea al Spaniei. În acest *Act de Abjurare* se spune că „Dumnezeu nu a creat supușii pentru binele Principelui, pentru a se supune poruncilor sale în toate lucrurile, pămîntești sau cerești, bune sau rele și să îl slujească asemeni sclavilor, ci Principele pentru binele supușilor săi, fără de care nu ar fi Principe”. Așadar, în nici un caz nu ideea drepturilor omului a exprimat pentru prima dată convingerea că statul trebuie să servească interesele cetățenilor săi. Contribuția specială a ideii de drepturi ale omului a constat în faptul că această convingere este exprimată într-o nouă formulă: nu neapărat ca o obligație a conducătorilor, ci ca un drept al celor conduși.

De ce a cîștigat această formulă o popularitate atît de mare? Probabil pentru că era îndreptată direct împotriva a ceea ce părea a fi o consecință ineluctabilă a sistemului statal asupra relației dintre cetățeni și autorități. Organizarea societății într-un stat implică faptul că autoritățile dispun de puterea de a impune regulile care guvernează societatea. Din acest motiv, ar putea părea logic ca relația dintre cetățeni și autorități să fie caracterizată în întregime de obligații, din partea primilor și de drepturi, din partea celor din urmă. În cazul în care regulile astfel impuse ar oferi drepturi și cetățenilor, acestea vor fi numai drepturi față de alți cetățeni, nu și față de autorități. Iar în cazul în care autoritățile însele ar avea obligații, acestea vor fi numai față de autorități mai înalte sau față de Divinitate, nu și față de cetățeni. În acest fel, subordonarea completă a individului față de stat va apărea ca o consecință logică a sistemului statal. Dar o asemenea consecință este în totală contradicție cu convingerea că funcția statului este de a servi interesele oamenilor.

În fața acestei contradicții fundamentale, ideea drepturilor omului a apărut ca o formulă de emancipare, ca o lozincă revoluționară. Această idee proclama dreptul inerent și originar al ființei umane la o existență demnă și că, pe baza acestui drept originar, ea poate emite revendicări adresate autorităților. Acest mod de a pune în prim-plan drepturile ființei omenești a reprezentat un fel de revoluție în domeniul gândirii despre om, societate și stat, un fel de răsturnare radicală a relației dintre cetățeni și autorități așa cum rezulta din preponderența puterii celor din urmă. S-ar putea spune de asemenea că asimetria fundamentală de putere a răsturnat această relație și că ideea de drepturi ale omului a readus-o în poziția corectă.

În rezumat, eu concep funcția socială a drepturilor omului ca fiind în primul rînd aceea de a asigura o nouă bază pentru formularea unor standarde menite să garanteze faptul că sistemul statal va servi interesele oamenilor.

Drepturile omului și principiul egalității

Există un al doilea aspect prin care ideea de drepturi ale omului diferă de alte eforturi de a crea criterii pentru controlul exercitării puterii publice. Ideea de drepturi ale omului se bazează pe principiul egalității tuturor ființelor omenești.

ceea ce, de asemenea, îi conferă un caracter revoluționar. Totodată ea este în mod inevitabil o idee controversată, stîrnind opoziția celor ale căror privilegii sînt amenințate, puțînd în schimb miza pe sprijinul celor defavorizați sau oprimați.

De vreme ce drepturile omului se bazează pe principiul egalității tuturor ființelor omenești, ar părea natural să susținem validitatea universală a acestor drepturi. Consecvent abordării mele pragmatice, las la o parte valoarea filosofică a unei atari revendicări. Pe de altă parte, este de la sine înțeles că, fiind bazate pe acest principiu, drepturile omului au șansa de a se bucura de o recunoaștere largă. Tocmai această legătură indisolubilă cu principiul egalității poate explica de ce ideea de drepturi ale omului a găsit o aderență atît de marc în afara Occidentului.

În paranteză fie spus, am putea deduce din această aderență non-occidentală la ideea drepturilor omului că, totuși, concepțiile occidentale și cele non-occidentale privitoare la relațiile dintre societate și individ sînt mult mai apropiate decît se presupune de obicei. În același timp, trebuie să ne ferim de greșeala de a identifica pur și simplu gîndirea occidentală asupra acestui subiect cu ideea de drepturi ale omului. Acest lucru ar fi o deformare inadmisibilă a istoriei. Tradiția occidentală cuprinde numeroase ideologii autoritare, precum și practici răspîndite înrădăcinate în concepția că ființele omenești *nu* sînt egale. Sistemul sclaviei negrilor a fost numai una din manifestările credinței în superioritatea rasei albe, foarte răspîndită în Occident pînă în secolul acesta.

Am menționat deja două motive generale ale popularității ideii de drepturi ale omului: primul este acela că ea dă o expresie captivantă convingerii că nu omul există pentru stat, ci statul este cel care există pentru binele oamenilor; iar al doilea rezidă în faptul că se bazează pe principiul egalității tuturor ființelor omenești. Trebuie să adaug că nu numai aceste aspecte generale, ci și aplicarea concretă a ideii a contribuit la popularitatea ei. În special, deziderate precise cum sînt libertatea religiei, libertatea de expresie, libertatea de asociere, votul universal, egalitatea în drepturi a femeilor și abolirea discriminării rasiale și-au găsit ecou printre aceia pentru care ele aveau o importanță capitală.

Drepturile omului, democrație și drepturile minorităților

Deși funcția primordială a drepturilor omului este de a oferi un etalon pentru relațiile dintre indivizi și stat (dimensiunea „verticală” a drepturilor omului), ele presupun în mod inevitabil și un etalon pentru relațiile dintre indivizi (dimensiunea „orizontală” a drepturilor omului). Uneori tocmai aceasta este semnificația principală a unui anume standard al drepturilor omului. Să-l luăm ca exemplu pe acela exprimat de articolul 16, paragraful 2 din Declarația Universală a Drepturilor Omului: „Căsătoria nu poate fi încheiată decît cu consimțămîntul liber și deplin al viitorilor soți”.

Unul dintre aspectele acestei dimensiuni orizontale merită o atenție deosebită. Funcția socială a drepturilor omului este și aceea de a oferi oamenilor aflați într-o poziție minoritară o oarecare protecție împotriva majorităților.

Inițial, drepturile omului au fost concepute, bineînțeles, în principal ca un mijloc de apărare împotriva exercitării arbitrare a puterii publice. Din acest motiv, ideea de drepturi ale omului este strâns legată de ideea de democrație. Ea nu înseamnă doar că guvernul trebuie să apere și să respecte drepturile și libertățile cetățenilor, ci și că cetățenii trebuie să fie în măsură să participe la influențarea politicii guvernului. Cu alte cuvinte, statul trebuie nu numai să existe *pentru* oameni, dar trebuie, totodată, să fie și un stat *al* oamenilor. În consecință, libertățile politice ocupă un loc esențial în ansamblul drepturilor omului.

Aceasta nu înseamnă, totuși, că majoritatea trebuie să fie liberă să folosească puterea statului în orice fel dorește. Drepturile omului servesc și ca un mijloc de apărare împotriva exercitării arbitrare a puterii *democratice* de stat.

Acest lucru este evident în măsura în care drepturile omului includ drepturi specifice ale minorităților, cum este dreptul persoanelor aparținând minorităților lingvistice sau religioase de a-și folosi propria limbă sau de a-și profesa și practica propria religie. Dar funcția drepturilor omului de protecție a oamenilor aflați în minoritate se întinde mult dincolo de aceasta. De exemplu, atunci când drepturile omului sînt codificate în legi sau tratate, asemenea instrumente legale specifică deseori explicit, într-o manieră limitativă, pe ce temeuri poate fi restrînsă exercitarea acestor drepturi. Aceasta implică faptul că majoritatea nu este liberă să introducă prin legislație restricții care nu se bazează pe temeurile specificate.

În viziunea mea, dimensiunea drepturilor omului de apărare a minorităților împotriva majorității este una dintre cele mai importante implicații ale principiului egalității, intrinsec ideii de drepturi ale omului.

Ce drepturi specifice acoperă ideea de drepturi ale omului?

Caracterizarea generală a ideii de drepturi ale omului expusă mai sus nu răspunde la întrebări cum ar fi ce drepturi specifice acoperă această idee. În orice caz, nu este posibil să dăm acestei întrebări un singur răspuns care să poată fi aplicat în toate timpurile și în toate locurile. În primul rînd, concepțiile despre ceea ce poate constitui o existență umană demnă pot să difere. În al doilea rînd, pot să difere concepțiile despre ceea ce este indispensabil pentru o asemenea existență. Mai mult, condițiile sociale pot să varieze considerabil în concordanță cu nivelul de dezvoltare la care a ajuns o societate și a felului în care este organizată din punctul de vedere al sistemului politic. De pildă, noul fenomen al stocării și transmiterii electronice a datelor personale creează probleme cu totul noi în ceea ce privește ocrotirea vieții private. Prin urmare, anumite drepturi ale omului pot fi concretizate diferit în cadrul unor circumstanțe sociale sau tehnologice diferite sau

al unor standarde morale și culturale diferite. Trebuie să recunoaștem în special faptul că drepturile omului constituie un concept dinamic; ele au avut o geneză îndelungată și continuă chiar și acum să se dezvolte.

În lumina modurilor divergente în care se poate da o formă concretă drepturilor omului este un adevărat miracol faptul că în ultimii patruzeci de ani, pe plan internațional, s-a ajuns la un înalt grad de consens asupra unor standarde cuprinzând toate tipurile de aplicare a ideii de drepturi ale omului. Aceasta este o realizare de importanță istorică, chiar dacă multe dintre aceste standarde sînt încălcate în continuare în diferite părți ale lumii.

Nici, posibilitatea teoretică de a concepe anumite drepturi ale omului în moduri divergente, nici experiența practică a largului acord internațional asupra unor standarde specifice de drepturi ale omului nu trebuie să ne conducă la concluzia greșită că ideea de drepturi ale omului este un concept neutru. Deși cuprinzător și flexibil, totuși nu neutru. Conținutul său definit îl face incompatibil, bunăoară, cu orice ideologie autoritară sau discriminatorie.

Din acest motiv, opțiunea în favoarea drepturilor omului este în esență una politică și ideologică.

Cum se traduc drepturile omului în obligații?

După cum am subliniat mai sus, contribuția deosebită a ideii de drepturi ale omului constă înaintea de toate în faptul că ea a exprimat o convingere veche într-o formă nouă: nu în primul rînd sub forma obligațiilor conducătorilor, cît sub forma drepturilor celor conduși. Într-o mare măsură, aceasta este într-adevăr o chestiune de formă și nu de substanță, deoarece pentru a deveni operaționale, toate drepturile omului trebuie să fie traduse în obligații corespunzătoare. După cum rezultă din funcția primordială a drepturilor omului (dimensiunea „verticală”), acestea sînt în primul rînd obligații ale autorităților. În plus, dimensiunea „orizontală” a drepturilor omului poate impune anumite obligații și celorlalți cetățeni. Cu toate acestea, în ambele cazuri, traducerea drepturilor în obligații nu afectează premisa de bază a ideii de drepturi ale omului, aceea că fiecare ființă umană este îndrituită a se aștepta din partea autorităților la un anumit comportament și, de asemenea, într-o oarecare măsură, și din partea semenilor săi, în vederea ocrotirii condițiilor indispensabile unei vieți demne de o ființă omenească.

Aceste obligații pot fi legate de abținerea de la acțiune (de exemplu, neamestecul în practicarea religiei) sau de acțiunea pozitivă (de exemplu, asigurarea unei educații corespunzătoare). Deoarece ideea de drepturi ale omului a izvorît inițial din nevoia de a apăra individul de acțiunile arbitrare ale statului, primele drepturi avute în vedere au fost în special cele care impuneau autorităților obligația de a se abține de la anumite acțiuni. Drepturile omului din această categorie au fost numite deseori libertăți (de pildă, libertatea religiei, libertatea

presei) și din acest motiv ele sînt cunoscute și sub numele de drepturi sau libertăți fundamentale. Ele formează partea cea mai consistentă a așa-numitei „prime generații” de drepturi ale omului, care vizează să asigure individului o sferă de libertate personală. Mai tîrziu, o nouă categorie a fost recunoscută, așa numita „a doua generație” de drepturi ale omului, care solicită acțiunea autorităților pentru crearea anumitor precondiții pentru dezvoltarea umană, cum ar fi educația, ocuparea forței de muncă. îngrijirea medicală și securitatea socială. Totuși, distincția dintre prima și a doua generație de drepturi ale omului nu coincide pur și simplu cu distincția dintre drepturi care impun obligații negative și drepturi care impun obligații pozitive. Multe drepturi din prima generație solicită și ele acțiunea autorităților, de pildă dreptul celui arestat de a fi informat cu promptitudine asupra motivului arestării sale.

Diferența fundamentală dintre drepturile civile și politice clasice care constituie prima generație de drepturi ale omului și drepturile economice, sociale și culturale care formează a doua generație, se află în altă parte. Drepturile clasice pot fi invocate direct împotriva autorităților, iar obligațiile care rezultă din aceste drepturi le recomandă unei aplicări imediate. Pe de altă parte, a doua generație nu oferă cetățenilor drepturi atît de directe. Ele obligă autoritățile să ia măsuri generale pentru promovarea intereselor în chestiune (ocuparea forței de muncă, educație, etc), dar realizarea deplină a acestor drepturi poate necesita o durată considerabilă, chiar dacă autoritățile acționează cu bună credință pentru îndeplinirea obligațiilor care rezultă din aceste drepturi. Legătura dintre drepturi și obligațiile corespunzătoare este încă și mai slabă în cazul standardelor exprimate de drepturile omului din așa-numita „treia generație” (numite și „drepturi de solidaritate”), cum sînt dreptul la pace, dreptul la dezvoltare și dreptul la un mediu înconjurător nepoluat.

Toate drepturile omului pot fi considerate „drepturi”?

Fiecare drept implică obligații din partea altora, care au datoria de a respecta și îndeplini acel drept. Din acest motiv, nici un drept nu poate exista fără obligațiile corespunzătoare. De vreme ce standardele cuprinse în a doua și a treia generație de drepturi ale omului nu conferă presupușilor lor deținători drepturi directe, se poate pune întrebarea dacă este corect să folosim și în cazul lor termenul de „drepturi”. Nu ar fi mai potrivit să formulăm aceste norme exclusiv sub formă de reguli fără a risca să creăm iluzii false prin construirea unor drepturi inaplicabile?

Ca răspuns la această întrebare pot fi făcute mai multe observații.

Mai întîi că, după cum am notat în introducerea acestui articol, drepturile omului reprezintă în primul rînd norme extralegale. Chiar dacă, din rațiuni de standarde legale, termenul „drepturi” ar fi folosit exclusiv în sensul îngust al drepturilor directe, aceasta nu ar sta în calea folosirii aceluiași termen într-un

sens mai larg în contexte extralegale. Este evident că în formularea revendicărilor politice, este foarte obișnuită folosirea cuvîntului „drepturi” cu un înțeles mult mai general.

De fapt, chiar și în contexte legale, termenul „drepturi” este folosit uneori într-un sens mai larg decît cel al drepturilor directe. De pildă, normele legale care apără interesele copiilor sau ale persoanelor bolnave psihic sînt prezentate deseori ca reprezentînd „drepturi” ale acestor persoane, chiar dacă cei în cauză nu pot cere ei înșiși respectarea acestor drepturi. Un exemplu recent este proiectul „Convenției pentru Drepturile Copilului” aflată în pregătire la Națiunile Unite: multe dintre drepturile cuprinse în acest proiect nu pot fi invocate direct de către copil sau de reprezentanții săi. O altă ilustrare mai recentă este Constituția Olandei din 1983: ea începe cu un capitol numit „Drepturi fundamentale”, dar acest capitol nu conține numai norme care pot fi invocate direct de către cetățeni, ci și reguli care nu pot fi invocate de ei.

Pentru a vedea cît de mult coincid drepturile omului cu noțiunea de drepturi în general, trebuie să spunem mai mult despre această noțiune. Am remarcat deja în introducere că, în discutarea conceptelor, atenția mea se va concentra mai curînd asupra folosirii anumitor termeni decît asupra semnificațiilor intrinseci. De aceea, pentru clasificarea noțiunii generale de drepturi, mă voi întreba din acest motiv: la ce se gîndesc de fapt oamenii atunci cînd folosesc termenul „drepturi”? În abordarea acestei întrebări propun să luăm în considerare cîteva distincții între modurile în care sînt folosiți termenii „dorință”, „nevoie”, „interes” și „drept”.

Dacă „dorință” se referă în primul rînd la sentimente subiective, cuvintele „nevoie” și „interes” reprezintă pași în direcția obiectivității și legitimității. Problema este complicată puțin de faptul că „interes” este un cuvînt folosit în mai multe feluri. El se poate referi pur și simplu la ceea ce este de dorit în mod obiectiv, fără nici o conotație de legitimitate. În acest caz, expresia „în interesul lui...” poate fi deseori înlocuită cu „în avantajul lui...”. De exemplu, este în interesul unui criminal ca fapta lui să nu fie descoperită. Desigur, interesul obiectiv poate fi uneori contrar dorinței subiective. Zahărul este o otravă pentru diabetic și din acest motiv a consuma zahăr este contrar interesului său, deși subiectiv este posibil ca el să tînjească după zahăr.

Prin comparație cu înțelesul simplu al termenului „interes”, cuvîntul „nevoie” conține un element adițional, din moment ce implică faptul că obiectul nevoii nu este numai avantajos sau valoros, ci este necesar în mod obiectiv. Există desigur multe lucruri de preț care nu sînt necesare. Ca și cuvîntul „interes”, cuvîntul „nevoie” poate fi folosit și el, în principiu, fără o conotație de legitimitate. Putem vorbi de nevoia de băutură a unui alcoolic sau de nevoia de victime a unui sadic. Totuși, atunci cînd vorbesc de „nevoie” în contextul unor subiecte politice sau

sociale, oamenii nu se gîndesc de obicei la astfel de nevoi. Ei se referă la ceea ce este considerat ca obiectiv necesar pe baza valorilor care se bucură de o recunoaștere socială.

Pentru această discuție este important să notăm că există un al doilea mod de a folosi cuvîntul „interes”, care implică o referință și mai puternică la legitimitatea socială decît cuvîntul „nevoie”. Este un lucru obișnuit, de pildă, ca grupurile care exercită presiuni pentru luarea anumitor măsuri să susțină că aceste măsuri sînt în interesul lor, deși rareori argumentează acest lucru. Ori de cîte ori revendicările politice sînt prezentate ca avînd la bază interese, folosirea acestui termen pare să implice faptul că aceste revendicări nu izvorăsc din capriciu sau egoism, ci din *nevoi demne de a fi luate în considerare*. În acest al doilea sens, „interes” este un termen mult mai puternic decît „nevoie” și joacă un rol proeminent în sfera politicii și în cea a dreptului. Cînd în aceste contexte este folosit cuvîntul „nevoi”, prin aceasta se face deseori referire la „nevoi legitime”.

Pe de altă parte, folosirea termenului „interes” nu implică prin sine însuși faptul că ar exista obligația de a da satisfacție acestei revendicări. Ea lasă loc recunoașterii existenței intereselor contradictorii într-o societate, care nu pot fi satisfăcute complet în același timp. De aceea, societatea este obligată să facă anumite opțiuni pentru a menține un echilibru echitabil între interese contradictorii.

După cum îl înțeleg eu, termenul „drept” reprezintă următorul pas în această succesiune. El presupune faptul că s-a ajuns la un echilibru echitabil între interesele în cauză și că pe această bază există *obligația* de a satisface interesul întruchipat de acest drept. Cu alte cuvinte, dacă o revendicare este prezentată ca fiind un drept, aceasta implică faptul că o astfel de cerere se bazează pe concepția unei ordini sociale drepte. Desigur, cuvîntul „drept” nu este folosit numai în context politic. El poate fi folosit, de pildă, într-un context moral; în acest caz, avem drepturi morale care presupun existența unor obligații morale. Iar acesta este un concept central în dreptul pozitiv: în acest caz avem drepturi legale, care presupun existența obligațiilor legale.

Cu un secol în urmă, teoreticianul german al dreptului Rudolf von Jhering definea drepturile legale ca „interese apărute de lege”. Să notăm faptul că această definiție nu implică în mod necesar că un drept legal îl învestește pe posesorul său cu un drept executoriu. Aceasta înseamnă doar că interesul este protejat prin obligații legale, indiferent dacă aceste obligații pot fi invocate direct de către subiectul dreptului.

Dacă transferăm definiția lui Jhering din sfera standardelor din dreptul pozitiv (*lex lata*) în sfera normelor cărora ar trebui să le corespundă legile (*lex ferenda*), putem defini drepturile ca interese care ar trebui să fie ocrotite prin lege. După cum am observat la începutul acestui material, noțiunea de „drepturi

ale omului” a fost folosită inițial tocmai în acest sens extralegal al normelor privind felul cum ar trebui să fie legile. Admit că această noțiune reprezintă o extensiune pe linia care pornește de la „dorință” și trece prin „nevoie” și „interes” pentru a ajunge la „drept”. Iar drepturile omului sînt considerate a avea un statut mai înalt decît oricare dintre celelalte drepturi.

Drepturile omului sînt interese care necesită o protecție specială din partea societății, deoarece ele sînt condiții indispensabile pentru o existență demnă de o ființă omenească. Noțiunea generală de drepturi nu împiedică societatea să reducă sau chiar să suspende anumite drepturi pentru a promova interese contradictorii, desemnate deseori ca ținînd de „interesul general” sau de „binele comun”. Cu toate acestea, cînd interesele sînt prezentate ca „drepturi ale omului”, folosirea acestei terminologii implică faptul că ele nu pot fi pur și simplu înlăturate de dragul unor interese opuse. Drepturile omului sînt înțelese ca avînd un rang mai înalt decît drepturile care nu poartă acest nume, iar scopul acestui rang mai înalt este de a asigura faptul că sistemul social servește interesele umane fundamentale, indispensabile unei vieți omenești demne.

Dreptul pozitiv poate asigura în diferite moduri necesara protecție specială a drepturilor omului. Deseori li se acordă un loc important în constituțiile naționale. În unele cazuri, drepturile omului sînt declarate în mod explicit inviolabile. De exemplu, Convenția Națiunilor Unite Împotriva Torturii stipulează că nici o circumstanță excepțională, nici chiar starea de război sau orice altă necesitate publică, nu poate fi invocată ca justificare a torturii și stipulează în același mod că nici un ordin al unui superior sau al unei autorități publice nu poate fi invocat ca justificare a torturii. În alte cazuri, prevederile tratatelor internaționale sau ale constituțiilor naționale specifică într-o manieră limitativă temeiurile pe care poate fi restrînsă exercitarea unui anumit drept al omului. De asemenea, protejarea drepturilor omului poate fi asigurată prin garanții procedurale particulare. Chiar și în absența unor astfel de prevederi legale, desemnarea unui interes ca fiind un „drept al omului” implică faptul că aceasta merită o atenție specială.

În concluzie, pot observa că drepturile omului se încadrează în noțiunea de drepturi în general, în măsura în care ele reprezintă interese clare care necesită să fie apărate prin norme cu caracter obligatoriu. Cu privire la drepturile omului din „a treia generație”, cum sînt dreptul la pace, dreptul la dezvoltare sau dreptul la un mediu înconjurător nepoluat, se poate pune întrebarea dacă interesele în cauză sînt suficient de clare. Sînt înclinat să răspund afirmativ la această întrebare: pacea, dezvoltarea și mediul înconjurător nepoluat pot fi considerate în mod rezonabil drept condiții indispensabile pentru o existență demnă de o ființă omenească, iar elaborarea unor norme cu caracter obligatoriu pentru apărarea lor nu este de neconceput.

Pot drepturile omului să aparțină unor entități colective?

La întrebarea dacă drepturile omului pot să fie drepturi colective, nu este imediat limpede înțelesul acestei întrebări. Drepturile omului pot avea variate aspecte colective care nu implică în mod necesar că aceste drepturi sînt *deținute* de entități colective.

Unele drepturi ale omului pot fi *exercitate* doar în mod colectiv, de exemplu dreptul la asociere și dreptul la întrunire. Cu toate acestea ele rămîn drepturi ale indivizilor de a participa la o adunare sau de a face parte dintr-o asociație. Aspectul colectiv este încă și mai evident atunci cînd drepturile omului sînt legate în mod explicit de apartenența la anumite grupuri, cum ar fi dreptul membrilor minorităților lingvistice sau religioase de a-și păstra propria limbă sau religie. Deși păstrarea unei limbi sau a unei religii depinde de interacțiunea dintre indivizi, putem spune că este dreptul fiecărui individ aparținînd unor astfel de minorități de a-și folosi propria limbă și de a profesa sau practica propria sa religie.

Pe lîngă drepturile omului care nu pot fi exercitate izolat de subiecții lor, există de asemenea și drepturi ale omului care pot fi transpuse în practică doar într-o manieră colectivă de către cei asociați de obligațiile decurgînd din acele drepturi. Drepturile economice, sociale și culturale obligă autoritățile să ia măsuri generale care afectează în mod colectiv un număr mare de subiecți ai acestor drepturi. Drepturile omului din „a doua generație” nu conferă indivizilor nici un drept direct de a le invoca împotriva autorităților. Ele pot doar genera revendicări care vor fi susținute colectiv, prin mijloace politice. Cu toate acestea nu ar fi corect să spunem că astfel de drepturi sînt *deținute* de colectivități. Tot individul rămîne cel care are dreptul la muncă, dreptul la educație etc. În principiu, același lucru se aplică și drepturilor omului din „a treia generație”, cum sînt dreptul la un mediu înconjurător nepoluat sau dreptul la pace.

În concluzie, ar fi preferabil să păstrăm expresia „drepturi colective” doar pentru acele cazuri în care o entitate colectivă poate fi privită cu adevărat ca subiect al dreptului în cauză. Cel mai cunoscut exemplu este dreptul la autodeterminare, al cărui subiecți sînt popoarele. Un alt exemplu este dreptul grupurilor naționale, etnice, rasiale sau religioase de a nu fi distruse *ca grup*, drept protejat de Convenția împotriva Genocidului.

Nu văd nici un impediment logic pentru a recunoaște asemenea drepturi colective ca drepturi ale omului. Desigur, nici un impediment nu poate decurge din noțiunea de drept în sine, din moment ce această noțiune cuprinde tot felul de drepturi deținute de entități colective cum ar fi asociațiile, companiile și statele. Pe de altă parte, nu există nici un motiv de a vedea un impediment în calificativul „ale omului”. Este adevărat că doctrina originală a drepturilor omului proclamă că acestea sînt drepturile pe care le are fiecare ființă omenească, pur și simplu în virtutea faptului că este o ființă omenească. Într-adevăr, la origine, doctrina nu

se referea la „drepturi umane” (human rights), ci la „drepturi ale omului” (rights of the man). Expresia din urmă a fost păstrată în limba franceză pînă astăzi („droits de l’homme”). Trebuie să recunoaștem, totuși, că ideea de drepturi umane este un concept dinamic care evoluează în continuare. Înțelesul central al acestui concept se referă la condiții indispensabile pentru o viață demnă de o ființă omenească. Aceste condiții pot cuprinde și interese aparținînd colectivităților de ființe omenești.

Dacă o ființă omenească face parte dintr-un popor care este împiedicat să-și determine liber statutul politic, una din condițiile indispensabile unei vieți omenești demne nu este îndeplinită. În consecință, dreptul la autodeterminare poate fi considerat un drept al omului, deși el nu poate fi exercitat de un individ, ci numai de un popor. Dreptul la autodeterminare este asemănător cu drepturile omului din „prima generație” deoarece poate fi susținut în fața autorităților unei puteri străine, care au datoria de a se abține de la a se amesteca în exercitarea sa. Din acest motiv, includerea acestui drept în articolului 1 al Pactului Internațional asupra Drepturilor Civile și Politice nu este nicidecum deplasată.

Recunoașterea dreptului popoarelor la autodeterminare ca „drept al omului” a fost acceptată de majoritatea covârșitoare a membrilor Națiunilor Unite. Aceasta înseamnă că în ziua de astăzi folosirea termenului „drepturile omului” include deja drepturi ale entităților colective. În concepția mea, nici o rațiune terminologică sau conceptuală nu militează împotriva unei asemenea utilizări. Nu văd nici o obiecție, de pildă, împotriva considerării popoarelor ca subiecți ai dreptului la dezvoltare.

Aceasta nu este totuna cu a spune că nu trebuie să existe nici o limită a posibilității de a prezenta drepturile entităților colective ca drepturi ale omului. De fapt, folosirea acestui termen trebuie să fie întotdeauna în concordanță cu caracteristicile esențiale ale ideii de drepturi ale omului. Funcția principală a acestei idei este de a asigura standarde ale exercitării puterii publice în vederea apărării condițiilor indispensabile unei vieți demne de o ființă omenească. Ar fi împotriva acestei idei să considerăm statele ca subiecți ai drepturilor omului, deoarece funcția primordială a drepturilor omului este și rămîne întărirea poziției ființei omenești față de inegalitatea fundamentală de putere dintre indivizi și stat. Iar funcția drepturilor omului nu va fi niciodată aceea de a întări poziția statului. □

Traducere de Silviu-Ioan Balla

*

J. Herman BURGERS (n. 1926) autor al Convenției împotriva Torturii și alte Tratamente și Pedepse. Crude, Inumane sau Degradante adoptată de ONU în 1984, raportor ONU pe toată perioada deceniului opt.

Articol preluat cu permisiunea Greenwood Press USA din volumul **Human Rights in a Pluralist World** [Meckler Ltd, 1992].